

Kansalaisopistot – tulosvastuussa vai sivistysvastuussa?

29.11.2018 Sini Teräsahde

Kansalaisopistot vapaan sivistystyön oppilaitoksina nojaavat vahvaan sivistyksen perinteeseen. Siihen kuuluu ajatukset opiskelun omaehtoisuudesta ja yleissivistävyydestä, ideologisesta vapaudesta sekä sivistyksellisestä tasa-arvosta. Kuitenkin kansalaisopistojen toimintaan näyttää viime vuosikymmeninä ilmaantuneen liiketoiminnasta tuttuja piirteitä.

Liiketaloustieteessä tutkitaan organisaatioiden ja ihmisten toiminnan ohjausta ja kaupankäyntiä markkinoilla sekä tulokellisuuden parantamista esimerkiksi markkinoinnin avulla. Emilia Valkonen tutki väitöskirjassaan liiketaloustieteen käsitteiden avulla, onko kansalaisopistojen toimintaympäristö markkinoistunut ja ilmeneekö opistojen toiminnassa ja organisaatiokulttuurissa markkinaorientaation piirteitä. Tutkimuksen kohteena oli myös markkinoistumisen aiheuttamat ristiriidat.

Valkonen avaa tutkimuksessaan, että kansalaisopistojen markkinat voidaan nähdä muodostuvan asiakkaista eli opiskelijoista ja potentiaalisista opiskelijoista, rahoittajista, yhteistyötahoista ja kilpailijoista. Kansalaisopisto toimii markkinoilla toisaalta keräten tietoa kuntalaisten koulutustarpeista ja toisaalta vastaamalla koulutustarjonnallaan näihin tarpeisiin. Kansalaisopistojen markkinaorientoitunut toiminta voi olla joko reaktiivista eli markkinoiden muutoksiin jälkikäteen reagoivaa tai proaktiivista eli ennakoivaa.

Valkosen tutkimuksen kohteena olleiden kansalaisopistojen toiminnassa ilmeni ennen kaikkea reaktiivisen mutta myös jonkin verran proaktiivisen markkinaorientaation piirteitä. Tietoa koulutustarpeista, palautetta ja ehdotuksia koulutustarjonnan kehittämiseksi kerätään lähinnä olemassa olevilta asiakkailta. Markkinaorientaatio ilmenee myös opiston sisäisessä puheessa, jossa opiskelijat ovat asiakkaita ja tulos ymmärretään määrällisesti. Markkinaorientoitunut toiminta on opistoille selviytymisstrategia, jolla pyritään turvaamaan rahoituksen jatkuvuus valtionrahoituksen vähenemisen ja kilpailun aiheuttamissa paineissa.

Kansalaisopistojen toiminnan markkinoistumisen voidaan nähdä juontuvan uusliberalistisen talouspolitiikan vaikutteiden vahvistumisesta myös suomalaisessa koulutuspolitiikassa. Valkonen näkee tämän ilmenevän siinä, että vapaan sivistystyön valtionrahoitus on suoriteperusteista eli opistojen rahoitus määräytyy opetustuntien tuottamisen määrällisen tehokkuuden perusteella. Rahoitus ohjaa toiminnan volyymin kasvattamiseen. Tällöin olemassa olevien asiakkaiden palveleminen näyttäytyy kannattavampana kuin resurssien käyttäminen uusien asiakkaiden tavoittamiseen. Myös opistojen ylläpitäjien asettamat tulostavoitteet ohjaavat toimintaa. Kansalaisopistoja ohjataan omaksumaan toimintaansa yritysmäisiä piirteitä. Kansalaisopistot näyttävät olevan tulosvastuussa pikemmin kuin sivistysvastuussa.

Kansalaisopistojen tulospaineet ja tarve laajentaa rahoitus pohjaa valtion ja kuntien rahoituksen vähetessä ovat saaneet kansalaisopistot laajentamaan hanke- ja myyntitoimintaa. Sen lisäksi opiskelijoilta kerättävät kurssimaksut ovat nousseet huomattavasti – keskimäärin seitsenkertaistuneet vuosien 1986–2011 välillä. Aiemmin maksut haluttiin pitää nimellisinä osallistumismahdollisuuksien tasa-arvon vuoksi. Sittemmin perustettiin opintosetelijärjestelmä mahdollisuuksien tasa-arvoa turvaamaan.

Kurssimaksujen kohoaminen yhdessä tehokkuusvaatimusten kanssa on johtanut siihen, että kansalaisopistojen on kannattavaa käyttää resurssinsa sellaisten kurssien suunnitteluun, joiden toteutuminen on varmaa tai erittäin todennäköistä, ja joille on kysyntää, eli jotka vastaavat maksukykyisten asiakkaiden tarpeisiin. Asiakkaista täytyy lisäksi kilpailla muiden koulutuksen järjestäjien ja harrastuspalveluiden tuottajien sekä muiden vapaa-ajan aktiviteettien kanssa. Kilpailu edellyttää kansalaisopistoilta näkyvyyttä, erottuvuutta ja mainontaa. Toisaalta kilpailu on myös lisännyt oppilaitosten tarvetta verkostoitua ja tehdä yhteistyötä, parantaa laatua sekä kohottaa imagoaan. Kuitenkin jatkuva resurssileikkauksien uhka saa kansalaisopistot välttelemään riskiä suunnata koulutustarjontaa ja tehdä kokeilevaa toimintaa aliedustetuille ryhmille.

Valkonen muistuttaa, että julkisen tehtävänsä ja roolinsa vuoksi kansalaisopistojen tulisi palvella kaikkien kansalaisten koulutustarpeita. Vahva talousohjaus ja suoriteperusteinen rahoitus ei tällä hetkellä kannusta kansalaisopistoja sivistystehtävään, joka koulutus- ja harrastustoiminnan lisäksi voisi tarkoittaa myös laajempaa roolia yhteisöjen ja yhteiskunnan suunnannäyttäjänä. Pahimmillaan taloudelliset suorituskeskeiset arvot korvaavat opistojen ja niiden henkilökunnan sivistysidentiteetin ja saa unohtamaan opistojen sivistysperinteen ja -tehtävän.

Nykyisin Etelä-Karjalan kansalaisopiston rehtorina työskentelevän Emilia Valkosen väitöskirja *”Me myymme ja markkinoimme kursseja” Markkinaorientaation piirteet kansalaisopistoissa* valmistui vuonna 2015. Tutkimusaineisto kerättiin neljästä eri puolella Suomea toimivasta kansalaisopistosta. Tutkimusaineisto koostui 39 haastattelusta, 23 kirjoitelmasta ja tapausopistojen opinto-oppaista. Väitöskirjan ohjaajana toimivat professori Jyri Manninen ja yliopistonlehtori Juha Kauppila. Itä-Suomen yliopiston julkaisusarjassa julkaistu väitöskirja löytyy sähköisenä versiona osoitteesta <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-1948-9>